

A
**DÁVID FERENC-
EGYLET
TÖRTÉNETE.**

AZ EGYLET FENNÁLLÁSÁNAK
50-IK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL
A VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

ÍRTA :
BENCZÉDI PÁL.

CLUJ,
TIOGRAFIA „ORIENT” STRADA IULIU MANIU 8.
1935.

Bevezetés.

1. Az unitárius vallás újjászületése.

A XIX. század közepe az unitárius vallás igazi újjászületésének a kezdete. Addig Dávid Ferenc elítéltetése után alig volt egyéb a magyar unitáriusok története, mint folytonos küzdelem a létért, folytonos előkészület és védekezés a támadásokkal szemben. Az ötvenes években az osztrák abszolút-hatalom mindent megkísérlett, hogy egyházunk legféltettebb kincseit, iskoláinkat megsemmisítse, de ezen is az akkori vezetők buzgósága, kitartása, a hívek áldozatos akarata keresztül vezette elődeinket. Amikor bekövetkezett a szabadabb korszak, már egy erős unitárius fiatal szellemi gárda dolgozik az unitarizmus érdekében. Az idősebbek közül Kriza János és Jakab Elek, az ifjabbak közül Nagy Lajos, Ferenc József és Simén Domokos lázasan dolgoznak. Munkáikkal fölkeresik a magyar protestáns lapokat és megalapítják a most már oly nagy múlttal rendelkező »*Keresztény Magvető*« című folyóiratot, amely az unitárius vallásnak és tudománynak valóságos enciklopediája lett. Az említett nevekhez hozzátartozik a Benczédi Gergely neve is és a méltatlanul elfeledett unitárius multat, rendkívüli értékeivel a magyar közönség szeme elé állítják. Különösen Jakab Elek, e nagytudású lelkes történész tesz rendkívül nagy szolgálatot az unitárius ügynek. »*Dávid Ferenc emléke*« és »*Kolozsvár története*« című művei — egyebek között — nemcsak egyházunk szempontjából, hanem a magyar tudományosság szempontjából is nélkülözhetetlen forrástanulmányok még ma is.

Az unitárius lelkekben fölfakad a Dávid Ferenc-korabeli bátorság és buzgóság. 1868-ban, a háromszázestendővel ezelőtt tartott gyűlésnek emlékéért Turdán megünnepli az unitárius zsinati gyűlekezet. Mily boldogság volt visszagondolni arra az időre, amikor kimondták, hogy mindenki azt a vallást kövesse, amelyet akar! 1879-ben pedig Cristuron, ugyancsak ünnepies Zsinat keretében emlékszik meg az unitárius vallásközönség a dévai vár nagy foglyáról, a vértanú halált halt Dávid Ferenc szomorú tragikumáról. E Zsinatokon képviseltette magát az angol és amerikai unitáriusság is.

Az unitárius lélek érezte, hogy sokat kell tennie, századok kényszerű mulasztásait kell helyrehoznia. Valami mélységes benső érzéssel, mintegy ösztönös meglátással Dávid Ferenc nagy alakjához tér vissza. Nemcsak azért, hogy kora nem értette meg e nagy férfiút, hogy hálátlanul bánt el vele, hogy kétszáz esztendőn keresztül úgyszólván még nevét sem emlegették, hanem főképpen azért, mert ihletet, lelkesedést talált az ő munkásságában. Valóban a Dávid Ferenchez való visszatérés nemcsak egy hálátlanságnak a kiengesztelése s egy történelmi tévedés kiigazítása volt, hanem azon természetes folyamat, hogy Dávid Ferenc szelleme bekapcsolódjék a XIX. század haladásába, amelynek szellemével rokon volt. Dávid Ferenc neve már nem pusztán hagyomány, hanem lelkesítő, életet formáló szellem.

Az újkor igyekezett megadni minden tiszteletet a Dávid Ferenc nevének, nemcsak az unitárius egyház keretein belül, hanem azon kívül is. A magyar irodalomtörténet felfedezi Dávid Ferencet; a XVI. századi nagy reformátorok közé állítva, méltányolja nagy küzdelmeit. Jakab Elek műve nemcsak a tudás, hanem a lelkesedő szeretet műve is. Dávid Ferenc neve otthonos lesz mindenütt. Ferencz József püspök alapítványt akarván létesíteni, Dávid Ferenc alapítvány címet ad a nemes eszmének (1874). Az odorhei-köri lelkészek pedig 1876-ban egy ma is meglévő könyvtárt létesítenek, Dávid Ferenc egyleti könyvtár címen.¹⁾

Úgy érzi mindenki, hogy az unitárius élet fellendítése érdekében tenni kell valamit. A lelkekben megvan a vágy a tetre, csak az emberre volt szükség, hogy a szervezés munkáját kezébe vegye.

2. A Dávid Ferenc-Egylet megalakulása.

Az unitárius lélek célszerű, egyesületben végzendő munkára vágyik. Ezt a vágyat érezte meg és juttatta kifejezésre Dr. Boros György, egyházunk jelenlegi püspöke, abban az időben fiatal teológiai tanár. Nálánál senki sem érezte határozottabban, hogy egyesületet kell létesíteni, amely az unitárius vallás hívatását mindenkor a legszentebb ügyének kell, hogy tekintse. Egyelőre lelkészi egyesületre gondolt s 1884 szeptember hó 2-án, midőn a Főtanács alkalmából sok jó unitárius együtt volt Clujon, a régi főiskola nagy dísztermében egy értekezletet hívott össze s ez előtt előadta a tervét. Az értekezlet a tervet kedvezően fogadta s Gyöngyössy István elnöklete és Boros György titkársága alatt egy bizottságot választott az előkészítő munkálatok elvégzésére. A bizottság az alapszabálytervezetet elkészítette s átadta Ferencz

¹⁾ E könyvtárnak első nagy adományozója Gyöngyössy István várghişi lelkész és odorheiköri esperes volt, aki könyveit az egyletnek adományozta. Az egyletnek legelső elnöke Gyöngyössy István esperes jegyzője Kisgyörgy Sándor, abban az időben chinuş-i lelkész volt. Most Kisgyörgy Sándor is könyveit ezen könyvtárnak adományozta 268 kötetben, 259 darabban.

József püspöknek átnézés végett. 1885 februárius hó 13-án egy »ad hoc« bizottság a szabályokat megvitatva, megállapította és kinyomatta s az érdeklődőknek szétküldötte. A beérkezett válaszokra a bizottság elhatározta, hogy 1885 augusztus hó 29-re az alakuló-gyűlést meghívja. A meghívásra 42-en jelentek meg, akikből ma csak három élő tud tanúbizonyságot tenni a nagy időkről.¹⁾

A gyűlésen Gyöngyössy István lett volna az elnök, de betegsége miatt nem lehetett jelen s helyette Nagy Lajos, az a boldogemlékezetű, lelkes költő és tanár töltötte be az elnöki tiszteletet. A titkár a gyűlésen az előkészítő munkáról megteszi a jelentést. E szerint kezdetben lelkesíti egyesület megalakítására gondoltak, de a tárgyalások folyamán az a helyes gondolat merült fel, hogy az egyesületet oly széles alapokra fektessék, amelynek mindenki tagja lehet, aki a társadalmi élet vallás-erkölcsi alapon való javításnak híve és komoly munkása. Ezért az egyesület megalakításánál a Dávid Ferenc nevére gondoltak. »Azt hiszem — mondja a titkári jelentés — ez szerencsés gondolat volt. Nem volt és nincs név még ma is, amely a magyar unitáriusok ajkára illőbb volna, mint ez. A Dávid Ferenc lánglelke, kitűnő tudománya és törhetetlen bátorsága teremtette meg a magyar unitarizmust. Rövid élete az unitarizmus háromszáz éves múltjának előképe: az igazság keresése, a kitartó bátorság, a megtalált igazsághoz való feltétlen ragaszkodás, azért üldöztetés és végül a türelem és a kitartás. Nem lehetne tehát méltóbb nevet találni a mieink sorában, melyről elnevezhessük, mint az övé.«

A titkári jelentés továbbá elmondja, hogy a kiküldött felhívásokra olyan válaszokat kapott, melyek az egyesületi életre nézve mindenképpen kielégítőek.

Örömmel jelenti, hogy az egyesületnek eddig már van 76 alapító, 87 rendes, 28 pártoló tagja és több, mint 300 frt. pénzvagyona. Ezenkívül van három bejelentett fiókegylete, ú. m. az odorhelyi, târnava-micai, treiscaunei egyházkörök és az abrudi ekklezsia. Mint érdekes és biztató jelenséget ki kell emelnünk még most is, hogy a legelső alapító-tagok a következő nők voltak: özv. Gálfalvi Imréné, özv. Nagy Elekné, Gróf Bethlen Gézáné, özv. Szilvássi Miklósné, akik az alapító-tagsági díjaikat, ami abban az időben 10 frt. volt, el is küldötték. Az egyesület tagjai között Daniel Gábor főgondnok és Ferencz József püspök a legelső között foglaltak állást az egyesület megalakítása érdekében. Ferencz József egy szép beszédben ki is fejtette az egyházban a D. F. E.-re váró nagy feladatot. A cluji neves unitáriusok föntartás nélkül csatlakoznak az egyesület tagjaihoz. Az unitárius világi és egyházi férfiak legkiválóbbjai lelkesedéssel támo-

¹⁾ E három élő tanúja a nagy időknél Dr. Boros György püspök; I.ő-rinczi István ny. vallástanárral, akkor papnövendék, Gvidó Béla târnava-micaköri esperes, akkor szintén papnövendék.

gatják a szent ügyet. A fönt említettekén kívül az alakuló-gyűlésen lelkesen felszólaltak az ügy érdekében: Szentiványi Gyula, Berde Mózes, Kelemen Albert, Raffay Domokos és Dr. Brassai Sámuel.¹⁾

Az egyesület megalakulásakor üdvözölték és támogatásukról biztosították: Gábor Albert martonosi lelkész, Gál Kálmán szekszárdi tanár, Ürmösi Miklós miniszteri titkár, Raffay Domokos sácueni lelkész, Egyed Ferenc sânpauli lelkész, Török Sámuel mihaileni lelkész, Derzsi Károly budapesti lelkész, Lőfi Áron treiscaunköri esperes, Kelemen Albert mureskőri esperes, Németh István simonești lelkész, Csifó Salamon III. éves papnövendék, Darkó Sándor odorheikőri esperes, Bartók Endre chedei lelkész, Radó János aiudi hitrokon, Ürmösi Kálmán gäläteni lelkész, Mikó Dezső abrudi bányatisztviselő, Májay István turdai tanár, Csegezi László turda-arieși esperes, Hajós János miniszteri tanácsos, a târnava-micai egyházkör, Nagy Tamás hódmezővásárhelyi tanár, Kovács Mihály odorheikőri esperes, Rédiger Árpád târnava-micakőri esperes, Albert János turdai lelkész, Sándor Gergely deaji lelkész, Gál Miklós rimiteai lelkész, Számetz András hódmezővásárhelyi hitrokon, Gyöngyösi István odorheikőri esperes.

A másfelekezettel való viszonyra jellemző, hogy Németh Károly budapesti ev. hittanár az egyesület céljaira 1 frtot küldött. Az egyesület nem akart egy felekezet szűk határai között mozogni, hanem az egyetemes kereszténység céljainak állott szolgálatában s ennek mindig voltak méltánylói más felekezettel körében is.

Nem volna teljes a kép, ha a lelkesedők sorából külföldi hitrokonainkat kifelejtjük. Az egyesület alakulásának hírére üdvözlését és szerencsekívánatait fejezte ki a »Britt- és Külföldi Unitárius Társulat« nevében Jerson titkár; Dr. Martineou, Dr. Carpenter és Street Kristóf pedig, mint minden unitárius mozgalom iránt melegen érdeklődő jó barátok.

Befejezésül hadd jegyezzük fel az alapszabályok alapján megválasztott legelső tisztikart. Elnök: Dr. Brassai Sámuel. Al-elnökök: özv. Kriza Jánosné és Berde Mózes. Titkár: Boros György. Pénztárnok: Bágyi Kálmán. Választmányi tagok: Dr. Bartók István, Benedek Áron, Haller Rezsőné, Kovácsi Antalné, Pataki Istvánné és Várady Károly. Később gyakorlati okból a választmány számát fölemelik 18-ra. Ebben az esetben is a választmányi tagok fele nő. Ferencz József püspököt, aki az egyesület ügyét szívvel-lélekkel támogatta egy Istentől megáldott hosszú életen által, tb. elnöknek választják s mint ilyen az egyesület számára megbecsülhetetlen szolgálatot tett megnyitó- és bezáró-beszédeivel és az ügynek támogatásával.

¹⁾ Titkári Naplókönyv (325 sz.).

3. Az egyesület alapszabályai, célkitűzései.

Az alakuló-gyűlés az egyesület alapszabályait másfél óráig tartó tárgyalás után megállapította, s a törvény által előírt jóváhagyásra az E. K. Tanácshoz felterjesztette. Az E. K. T. ugyanazon év október hó 15-én tartott gyűlésen 231 k. i. szám alatt jóváhagyta. Az egyesület ezen alapszabályok alapján működött 1933-ig az időközben célszerűségi szempontokból hozott módosításokkal; mikor is az egyesület a régi alapszabályokat csaknem félszázados tapasztalati tények figyelembe vételével átdolgozta, közgyűlésen megállapította s azt az E. K. T. 1933 június hó 9-én 888—1933 sz. határozatával jóvá is hagyta s az új idők kívánalmai szerint a vallásügyi minisztertől is megszerezték a jóváhagyást az alapszabályok számára.

Ami az egyesület célkitűzéseit illeti, a cím már mindent magába foglal. A cím önmagában is hatalmas program. Ahogy az egyesület legelső elnöke, Brassai Sámuel oly bölcsen mondotta: »Ahol a társulat tagjai a társulat főszeméjét felfogják, magukévá teszik, cselekvényeiket, életüket ahhoz alkalmazzák s így jó példával járván elől, minden mást, akivel érintkeznek, azzal az eszmével megismertetni, lehető minden módon magukat ahhoz alkalmazkodásra rábírní, rábeszélni, sőt őket az egyesület tevékeny tagjaivá avatni törekedjenek«. Gábor Albert az egyesület alakulásakor így szól az egyesület címeről: »Engem a cím, az egyesület célja teljes mértékben kielégít egyszersmindenkorra; a többi pontozatokat szívem táblájáról olvasom le s e törvények szerint fogok eljárni«.

Hogy az egyesület éppen a Dávid Ferenc nevét írta a zászlójára, bizonyosan az a gondolat is sugallta, hogy megadják Dávid Ferenc nagy nevének azt a méltó elégtételt, melyek az idők mostohaságai miatt eleddig megadni nem lehetett. Mi lehetne pedig Dávid Ferenc szellemének nagyobb dícsőség, nagyobb elégtétel, mintha követői az ő hitelvei nyomán haladnak előre. Ennek megfelelően az első alapszabályokban az egyesület célja így van körülírva: »Az unitárius keresztény vallás, a hit- és erkölcsstudomány és neveléstan körébe tartozó elvek és kérdések tisztázása és terjesztése, a keresztény vallásos és erkölcsi élet ápolása és emelése«. A fiókegyesületek célját pedig a következő pontokban foglalták össze.

a) nép- és ifjúsági könyvtárak; b) önképzőkörök; c) vasárnapi iskolák alapíttassanak; d) a vasárnapok megtartassanak, ezeken híveink az istentiszteleteket buzgón látogassák; e) a gyermekek iskoláztatása ne hanyagoltassék el, különösen a vallástanítás mindenütt gondosan kezeltessék; f) híveinkben a hitközség s általában a vallásközösség közszükségletei fedezésére az áldozatkészség ne csökkenjen, sőt fokoztassék; g) a különböző hitfelekezettűek között a kölcsönös szeretet és testvéri érzés ápolatassék.

Ez a nemes gondolat az 1933 évi alapszabályok 2. §-ban még határozottabban ki van fejezve:

A D. F. E. célja az unitárius keresztény vallásos és erkölcsi élet ápolása és emelése. E cél érdekében az egylet missziói, népművelési és általános kulturális tevékenységet fejt ki, vallásos összejöveteleket és népművelési estélyeket tart; számba veszi és állandóan számban tartja a szórványokat és ezeket egyháztársadalmi pártorlásban részesíti; nép- és ifjúsági könyvtárakat; önképzőköröket szervez; vasárnapi iskolákat alapít; folyóiratokat és nyomtatványokat ad ki; dalárdákat, olvasó egyesületeket szervez; konferenciákat tart, esetleg az ifjúsági körök bevonásával; az egyházi törvények keretein belül ügyel arra, hogy e hívek buzgón látogassák az istentiszteletet, a gyermekek s általában az ifjúság gondos vallás-erkölcsi nevelésben részesüljön s a hívekben a hitbuzgóság és áldozatkészség az egyházi közszükségletek iránt ébren tartassék, sőt fokoztassék.

Az egylet kezdetben már úgy alakult meg, hogy a férfiak mellett a nők is teljes jogú tagjai legyenek az egyletnek. Ámde azért 1910-ben szükségessé vált az is, hogy a nők szövetsége az egylet kebelében külön is megalakuljon az angol és amerikai nőkszövetségével való állandó kapcsolat kiépítése szempontjából és még sok más, különösen a társadalmi kívánalmaknak teljesítése céljából.

Az első alapszabály nem említi, de az egyleti munkásságból mintegy magától következőleg megszületett 1900-ban D. F. E. ifjúsági köre külön alapszabályokkal, az anyaegylet védnöksége alatt. Ez egyletnek is, mint az anyaegyletnek Dr. Boros György mostani püspökünk volt a buzdító és vezető szelleme és védnöke is egészen a világháború előtti évekig, mikor az egylet munkássága egy időre megszűnt. A nagy világháború befejezése után az ifjúsági egylet, amely először csak Clujon működött, szélesebb mederben fogott a munkához és a minden foglalkozású városi és falusi ifjúságot is egy egyetemesszervezetbe óhajtván tömöríteni.

Most ötven esztendő tapasztalatai után örömmel állapíthatjuk meg, hogy az egylet megalapítói helyes gondolatból indultak ki s az egylet sohasem tévesztette szem elől a célját és többé-kevésbé mindig megtalálta a célhoz vezető helyes eszközöket. Ezt főképen annak köszönhetjük, hogy az egész ötven esztendőn keresztül volt egy tevékeny, buzgó lélek, aki ezt a nagy eszmét szívügynek tekintette és fáradhatatlan lélekkel lobogtatta meg a zászlót mindannyiszor, valahányszor a buzgóság körülötte meglankadott. E férfiú Dr. Boros György püspök. De ez ügy helyes irányát szolgálta Ferencz József püspök is, aki az egylet céljait már az alakulásakor így körvonalozta: »Általában remélem, hogy az egylet megalapítása által fokozni fogjuk hiveinkben az egy-

házas szellemet, hogy sokakban, akikre nézve nem volt elég hatású az egyház szervezete s annak kötelékébe tartozandóság, az egyleti mozgalom fölébreszti az unitárius öntudatot. S ha ez úton csak egy tagot nyerünk is meg és szorosabban fűzünk magunkhoz, már igazolva lesz az egylet szükségessége. — Ferencz József püspök az egylet céljaira vezető módok között kiemeli a létesítendő felolvasó-gyűléseket a központban és a vidéken egyaránt; minthogy az unitárius hivek nagy többsége a vidéken él, a fiókkörök és egyházközségi alakulatoktól sokat vár. Azt hisszük, hogy e várakozás nem is volt hiú reménység. A falú művelődésének gondolata kétségen kívül nemcsak a D. F. E. eszméje, hanem sok más egyletnek, intézménynek és népünk jövőjére gondoló nagy szellemnek. A D. F. Egylet azonban egyike volt azon intézményeknek, melyek legkorábban fölismerték a falúval s általában népükkel szemben teljesítendő feladatokat. Az egylet vezetői sohasem elégednek meg csupán a vallás művelésével, hanem kiterjesztik áldásos munkásságukat a művelődés egész területére. (gazdaság, háziipar, társadalom, történet, irodalom, művészet stb. stb.)

A Dávid Ferenc-Egylet komoly céljai között tehát legelsősorban az egyház igazi céljának megvalósítása állott. Ezen cél eléréséhez buzgó szív, lángoló lélek és törhetetlen akaraterő kellett, sőt, ahogy Dr. Brassai Sámuel mondotta: egyenlő akarat is kellett. Kitartó buzgóság és nemes törekvés vezette az egyletet önzetlen munkájában és nemcsak egyházunk számára, hanem hazánk s némiképen az egész társadalom számára is jelentős munkát végzett.